

A több mint ezeroldalas mű oroszul három könyvben, magyarul egyetlen kötetben jelent meg, amelyet jó elnézni az asztalon, esti-éjszakai olvasását előrevetítve, amikor azonban fektünkben elgémberedik a kezünk vagy elszundítunk, zuhanása komoly sérüléseket okozhat. A könyv kiválóan alkalmas a globális olvasás gyakorlására, mert a hősök sorsa iránti kíváncsiság hajt minket a cselekményben előre, és nem érezzük veszteségnek, ha megszalad a szemünk, és nagyobb részleteket ugrunk át. Nem lep meg a regényforma sem, Akszjonov ósdiából szab újat, otthonosan mozgunk a premodern szótömegben.

Csalárdan családregény, töredezetten történelmi, triviálisan trilógia.

Hetényi Zsuzsa

A SZOCIOLÓGIA BŰNBEEESÉSE

Felkai Gábor: A német szociológia története a századfordulótól 1933-ig. I-II. kötet Századvég Kiadó, 2006., ill. 2007. 543, ill. 623 oldal; 3360, ill. 3360 Ft

Felkai Gábor két vaskos kötetével ismét egy a „klasszikus szociológia”¹ korát elemző fontos könyvvel gazdagodott a hazai szociológiatörténeti irodalom. A szerző a német szociológia történetét a kezdetektől annak ellehetetlenlenségéig követi nyomon. A klasszikus szociológiára általában és annak németországi megvalósulására különösen jellemző az alapvetően elméleti orientáció, a filozófiával való összefonódás. Ez a sajátosság abból fakad, hogy formálódó tudományként a szociológia ebben a

korban nem csupán módszereit és válaszait, hanem magát a tárgyat is kereste. A klasszikus német szociológiát ennek megfelelően Felkai a legkevésbé sem egységes tudományként mutatja be. Sokkal inkább egy – többféle társadalmi milióból érkező, különböző politikai beállítottságú és szakmai háttérű tagokból álló – tudósközösség teljesítményeként. Ezt a közösséget a közös szervezetek (a Német Szociológiai Társaság, a háború utáni gyors intézményesedést követően a különféle intézetek és tanszékek), a közös kommunikációs platformok (a különböző folyóiratok, a NSZT gyűlései) és a közös élmények (a modernitás, a kapitalizmus tapasztalatai) tartották többé-kevésbé össze. Ebből a sajátosságból fakadnak Felkai elemzésének főbb szempontjai is. Első lépésben a korabeli szociológusközösség néhány sajátosságát vizsgálja meg: a tagok származását, a korabeli egyetemi élet sajátosságait, valamint a kor szociológiai kérdésselvetéseinek tematikus súlypontjait. Ezt követően tér csak rá az egyes szerzők életművére. Eljárása révén kettős perspektívából láthat rá az olvasó a korszak szociológiájára: az egyes művek egyszerre jelennek meg a különböző problémák körül kibontakozó diskurzusokba, valamint a szerzők életösszefüggéseibe ágyazva.² Az előbbi perspektíva révén az egyes műveket egy adott problémára kidolgozott lehetséges megoldások egyikeként látjuk, az utóbbi révén pedig a szerzők életének, illetve magának a kornak a lenyomatáaként.

A szociológus tudásszociológiai átvilágítása: miliók helyett „mandarin-narratívák”

A könyv bevezető fejezetében Felkai elsőként a kor szociológusainak származási milióit veszi számba, kritikailag megvizsgálva Käsler ama – tudásszociológiai indíttatású – téziséit, miszerint a különböző szarmazási miliókre vezethetőek vissza a kor kihívásaira adott különböző megoldási javaslatok. Käsler háromféle miliót

¹ A klasszikus szociológia korát – Némedi Dénes elkülönülő tudástermelési típusokon alapuló korszakolása alapján – az 1890 előtti „proto-szociológiai” kísérletek és a második világháborút követően kibontakozó „modern szociológia” közé helyezhetjük (Némedi Dénes: KLASSZIKUS SZOCIOLÓGIA, Napvilág Kiadó, 2005. 14.). Németországban, minthogy a NSDAP hatalomra jutását követően a szabad tudományos élet lehetetlenné vált, a klasszikus szociológia korszaka lerövidült, csupán 1933-ig tartott.

² Nem véletlenül nevezi Némedi egy helyen a klasszikus német szociológiát „nagy és rosszul ismert szociológiának”. Az ekkor születő belátások mind a mai napig élők, ugyanakkor – elsősorban az amerikai recepció okán – gyakran kontextusukból kiragadva élnek tovább (jól érzékelteti ezt a problémát Erdélyi Ágnes MAX WEBER AMERIKÁBAN című könyvében). Ezért is fontos Felkai kísérlete: a tradíció-összefüggésen belüli vizsgálódás.

különböztet meg: a tulajdonosi polgárság, a zsidó kulturális vagy vallási háttérrel rendelkezők és a szocialisták miliójét (Felkai, 2006: 15.). Ezekre a miliókra vezeti vissza a kapitalizmus és a modernitás problémáira kidolgozott válaszkísérleteket. Felkai szerint Käsler elemzése nem teljesen helytállóak, minthogy azonos milióból származó kutatók gyökeresen eltérő kordiagnózisokat vázoltak fel és különböző milióból származók hasonlókat. Ehelyett – Műnch elemzéseire támaszkodva – azt mondja, hogy a német tudományos elit gondolkodása a német kultúra egészére vonatkozó, kor-specifikus sajátosságokból érthető meg. Ilyen sajátosság – az angolszász gondolkodással szemben – a „kevesekhez szólás *gestusa*” (a „common sense” alapú érvelés helyett), a „*realis hatalomból való kirekesztettség érzése*” (a döntéshozatalba szakértőként bekapcsolódás helyett), az igazság „*kinyilatkoztatásjellege*” (a pragmatikus igazságfogalom helyett). Vagyis Felkai álláspontja szerint a század eleji szociológusok gondolkodásának megértéséhez sokkal inkább közös kulturális gyökerek – és Ringer szóhasználatával a tudósok közös „*mandarin-jellege*” – szolgáltatót alapot, mintsem milióbeli sajátosságaik (Felkai, 2006: 22.).

Az iparosodás Németországban állami irányítás mellett bontakozott ki, aminek folyamánként egy sajátos mandarinréteg alakult ki. Ez a réteg identitását se nem szerzett vagyónára (tulajdonosi polgárként), se nem öröklött státusára (nemesként), hanem sajátos – bürokrataként, lelkészként vagy professzorként – az állam szolgálatába állított tudására alapozta (Felkai, 2006: 34.).³ Ennek megfelelően a mandarinoknak érdekük fűződött a *status quo* fenntartásához, ami esetükben a modernizáció állami felügyelettel történő megvalósítását jelentette. Annak ellenére is, hogy – különösen az első világháború után – ennek egyre kisebb realitása volt.⁴ Ringer tudásszociológiai megállapítása szerint a klasszikus német szociológiai alkotások e léthelyzetből fakadó meganynyi (séreلمي) narratívaként elemezhetők.

³ Némedi – Felkaihoz hasonlóan szintén Ringerre hivatkozva – úgy jellemzi az e tekintetben egységes német professzori kart, mint az államhoz lojális, a modernitással szemben alapvetően ellenséges elitista közösséget (Némedi, 2005: 140–142.).

⁴ A fenti okokra vezethető vissza a mandarin-professzorok antidemokratikus beállítódása is.

A különböző narratívák különböző megoldási javaslatokat, vagyis potenciális (kutatói és politikai) cselekvésmódokat implikálnak, melyeket érdemes felsorolni. Az „*értékmentes tudomány*” narratívája (például Max Weber, Sombart) azt hangsúlyozza, hogy a tudománytól el kell választani az eszmei harcokat, a tudós szerepe számára csakis az előbbit fenntartva (ami persze nem jelenti azt, hogy nem tudós minőségében ne politizálhatna a tudós). Ezzel szemben áll a „*gyakorlati hatáskifejtés narratívája*”, mely a praxistól függetlenített teória üressége ellen emeli fel a szavát, a tudósra egyúttal politikai szerepet is osztva. Mindkét állásponttal szemben fogalmazódik meg a „*tudásszociológiai narratíva*” (például Mannheim, Schütz), amely a tudósnak a tudás mindenkori létezhetőttségének feltárását szabja feladatául. A negyedik önálló módszertani narratíva az „*esszé és fragmentum narratívája*” (például Simmel), mely – bizonyos mértékben megelőlegezve a posztmodern áramlatokat – a modernitás kulcsjelenségeként felfogott fragmentálódást emeli módszertani elvévé: nagy összefüggések helyett mozaikszerű elméletépítést írva elő.

A további narratívák a „*gyakorlati hatáskifejtés narratívája*” altípusainak tekinthetők. Elsősorban ideológiai alapon megkülönböztethető egymástól az „*antikapitalista*” (például Tönnies, Simmel), „*vallásos, kvázi-vallásos*” (például Troeltsch), „*nemzeti-liberális*” (például Alfred és Max Weber), „*marxista-osztályharcos*” (például Frankfurti Iskola), „*antimodernista-nacionalista-konzervatív*” és a – korszakathárhoz közelve egyre inkább teret nyelő – „*antiszemita*” (például Sombart) narratíva (Felkai, 2006: 45–48.). Az ideológiai alapú narratívák mind egy-egy kordiagnózis felállítására tett kísérletek, mely kordiagnózisok keretében társadalompolitikai célok is megfogalmazódtak (értelemszerűen a probléma okaként azonosított tényező felszámolása formájában).⁵ Jól látható, hogy e narratívák között egymással rokon és egymásnak gyökeresen ellentmondó párokat egyaránt találhatunk, vagyis az ideológiai paletta csaknem minden árnyalatát képviselte valaki a korban (a szélsőjobbtól a szélsőbalig). Minthogy a

⁵ A kordiagnózisok problematikusként azonosított elemei rendre: a kapitalizmus, a szekularizáció, az antimodernista beállítódás, a kapitalista osztályviszonyok, a liberalizmus-internacionalizmus, a zsidó vallás és kultúra.

különböző társadalmi jelenségek az értéksemleges és értéktelített narratívákon keresztül egyaránt elbeszélésre kerültek, ezért belátható, hogy egy-egy probléma elemzésére számos megközelítés született. Fontos azonban hangsúlyozni (mint ahogy ezt Felkai sem mulasztja el), hogy a különböző narratívák alapján megfogalmazott álláspontok tudományos – és morális – szempontból korántsem tekinthetők egyenrangúnak. Így a szélsőjobboldali narratíva keretében íródottak közül gyakorlatilag egyetlen tudományosan figyelemre méltó munka sem maradt fenn, míg a ma legjelentősebbnek tartott életművek (Max Weber, Simmel, Mannheim, Elias) szinte kivétel nélkül (ilyen kivételt képez a Frankfurter Iskola első generációjának munkássága) politikai szélsőségektől mentes narratíva keretében kerültek megfogalmazásra (Felkai, 2006: 49.).

A tematikus súlypontok

A meghatározó narratívák azonosítása után a szerző felrajzolja a meghatározó témák térképét is. Ezzel lényegében kijelöli egy logikai tér határait, melyben az elemző elhelyezheti a különböző műveket (annak megfelelően, hogy mely témáról, mely narratíva alapján íródott). Felkai ugyanakkor nem áll meg ezen a ponton: az értelmezési keret érvényességét megerősítendő valós kommunikációs teret rekonstruál, a NSZT gyűléseit. Megoldása nem csupán abból fakadóan újszerű, hogy egy a hazai szakirodalomban mindeddig alig vizsgált forrást elemez, hanem módszertani okokból is. A kor szociológiai diskurzusait valós kommunikációs helyzetekben ragadja meg előadások és válaszok formájában.⁶ A NSZT gyűléseinek tema-

tikus súlypontjait azonosítva, Felkai egyúttal a kor szociológiáinak tematikus súlypontjait, valamint könyve szerkezetét is kijelöli. Ezeket érdemes röviden végigvenni.

A kor kétségtelenül legalapvetőbb tartalmi kérdése történet- és kultúraszociológiai kérdésként tevődött fel. Tönniést, Alfred és Max Weber, Sombartot, Eliast, Simmelt, a Frankfurter Iskolát, Groethuysent⁷ egyaránt izgatta a modernizáció, a kapitalizmus kibontakozásának és következményeinek megértése (sajnos a felsorolt szerzők közül nem mindenki vett részt a közgyűléseken).⁸ A modernitás és a kapitalizmus jelenségeinek átvilágításához számos perspektíva adódott. Így az egyik leggyakrabban alkalmazott perspektíva a kapitalizmus kialakulásának vallási összefüggésben való magyarázata. A protestáns vallás felől Max Weber, a zsidó vallás felől Sombart,⁹ a katolikus vallás felől pedig Groethuysen vizsgálja a

ja nem más, mint életvilág- (újra)termelés, ami a habermasi társadalomelmélet szerint – a konkrét cselekvéshelyzetektől el nem választható – kommunikatív cselekvések során történik. Ez a belátás irányíthatta Felkai figyelmét olyan konkrét cselekvési helyzetekre, mint a NSZT gyűlései. Egyúttal szeretném felhívni a figyelmet egy ki nem aknázott elemzési szempontra: a jegyzőkönyvek alapján talán lehetőség nyílik a viták formális pragmatikai elemzésére, az esetleges szisztematikus torzulások feltárására.

⁷ Egy alaposabb Groethuysen-recepció javaslatára a könyv egyik fontos újítása. Az említett szerző Weber PROTETÁNS ETIKA-beli elemzéseinek alternatíváját kínálja. Azt vizsgálja meg, hogy a francia polgárságnak a katolikus egyházzal vívott harca miként segítette elő a kapitalizmus kialakulását. Groethuysen elemzéseit igazán egyedivé teszik, hogy azokat nem csupán a polgárság, hanem az egyház perspektívájából is elvégzi (Felkai, 2006: 277–278.).

⁸ Felkai ezt így fogalmazza meg: „Az irányzat tagjai a történelem és a kultúra folyamatainak, ütélgázásainak kutatása révén igyekeztek választ találni az őket leginkább foglalkoztató, a kapitalizmus eredetével, jellemzőivel és társulataival kapcsolatos kérdésekre.” (Felkai, 2006: 57.) Weiss János az első kötetéről írt recenziójában a hangsúlyokat némiképp átrendezve ezt így fogalmazza át: „Én inkább azt mondanám, hogy a »korai német szociológia« alaptémája a modernség magyarázata volt, amit a korabeli szerzők általában a kapitalizmus alakjában próbáltak megragadni.” (Weiss János: SZOCIOLÓGIAI DISKURZUS A MODERNISÉGRŐL. *Élet és Irodalom*, 2007/10.)

⁹ Sombart ez irányú elemzéseit kapcsán mutatja be Felkai, hogy az elméletileg egyebéknél igényesebb szociológiába is milyen könnyen beszivárogtak az antiszemita nézetek (Felkai, 2006: 278–293.).

⁶ Közismert, hogy Felkai Gábor a klasszikus német szociológia mellett kiemelten foglalkozik Jürgen Habermas munkásságával. A habermasi életmű álláspontom szerint nem csupán a klasszikus szerzők értelmezésében, hanem Felkai kutatási módszerén is (örvendetes) nyomot hagyott. Talán nem túlzó interpretáció, hogy Habermas kommunikatív cselekvésre vonatkozó legfontosabb belátásai – implicit – módszertani elvekként köszönnek vissza Felkai könyvében. Recenzióm bevezetőjében említettem, hogy a vizsgált kor szociológiája formálódó, alakuló diskurzusként írható le, melyben a minden további értelmezéshez szükséges kategóriák kialakítása volt a cél. A minden további értelmezéshez szükséges kategóriák értelmezhetők egy tudományos közösség „életvilágaként”. Ebben az értelemben a kor szociológiá-

kérdést. Emellett több dichotóm fogalompár is az elemzések kiindulópontjával szolgált: a „közösség és társadalom” Tönnies, a „civilizáció és kultúra” Alfred Weber és Elias esetében. Más szerzők a modernizációt individualizálódásként (Simmel), illetve racionalizálódásként (Max Weber, Frankforti Iskola) ragadták meg. Ez utóbbi leírások külön érdekessége, hogy mind Weber, mind Simmel kitért a modernizáció kísérőjelenségeként felfogott individualizáció és racionalizáció pozitív és negatív tendenciáira egyaránt.

A korszak szinte összes jelentős szerzője kulcsfontosságúnak tekintette a szociológia módszertani-tematikus önreflexióját. A probléma két dimenziója különböztethető meg: annak a kérdése, hogy lehet-e, legyen-e értékelő aspektusa a szociológiának, és annak a kérdése, hogy pontosan mi tekinthető a szociológia tárgyának. Az első kérdésben az értékmentes szociológia álláspontját képviselte Max Weber, aki a NSZT alapelvei közé is beemeli igyekezett az objektivitástanulmányból jól ismert gondolatait (Felkai, 2006: 51., 342.).¹⁰ Weberrel egy platformon állóként megemlítendő Von Wiese, aki mind az 1926-os konferencián, mind saját életművében kiállt a kizárólag oksági viszonyokra fókuszáló társadalomtudomány eszméje mellett (Felkai, 2006: 103.; 2007: 105–110.). Az értékmentesség elvét képviselte továbbá Sombart, igaz – mint az Felkai elemzéséből kiderül –, korántsem olyan következetesen, mint Weber (Felkai, 2006: 100., 216.).

A második kérdés tisztázására három fontos javaslat is történt, a megértő szociológia, a tudásszociológia és a formális szociológia formájában. A megértő szociológia legfontosabb képviselője Max Weber, akinek az álláspontja előadás formájában sajnos nem jelent meg a NSZT ülésin (Felkai, 2006: 55.). Így azt a Weberről szóló fejezet – a századforduló neokantianus, hermeneutikai filozófiai klímáját is bemutató – rekonstrukciójából ismerhetjük meg. Weber a (társadalmi) cselekvésmegértés

révén történő oksági magyarázatát tűzi ki a társadalomtudomány feladatául (Felkai, 2006: 335–337.). A NSZT gyűlésein elsősorban Sombart tartott a megértő szociológia fontosságát hangsúlyozó előadásokat, a weberi megértésteológia alternatíváját vázolta fel (Felkai, 2006: 104–108.).

A tudásszociológia karrierjét az 1924-es kongresszuson elhangzott Scheler- és Adler-előadásoktól, az 1928-as gyűlésen nagy port kavarázó Mannheim-előadásig követhetjük nyomon. A konferenciák rekonstrukcióját elsősorban a tényleges vitahelyzetek elemzése teszi érdekessé. Ezek közül kiemelkedik a mannheimi tudásszociológiai vita rekonstruálása, ahol Felkai a referátum mellett a válaszokat és a visszaválaszt is ismerteti (Felkai, 2006: 83–95.). Az említett elemzés nem csupán tárgya miatt érdekes, hanem amiatt is, mert némi betekintést enged a korra jellemző, indulatoktól sem mentes „tudományos mezőharcokba”.¹¹ Mannheim tudásszociológiájának vitáit a NSZT gyűléseitől függetlenül is alaposan megvizsgálja Felkai (Felkai, 2007: 250–260.). Elemzéséből kiderül, hogy azzal szemben gyakorlatilag minden lehetséges álláspontból megfogalmazódott bírálat, ami annak jeleként értelmezhető, hogy a tudásszociológia kérdésfelvetése („milyen kapcsolat van az egyén tudása és léhelyzete között?”) a kor problémáinak elevevébe vágott (és talán nem túlzás kijelenteni, hogy relevanciáját tekintve mind a mai napig nem évvült el).

A formális szociológia kapcsán elsősorban Simmel nevét emelhetjük ki.¹² Simmel módszertani elvei – ahogy az ismertetett előadásból is kiderül – elválaszthatatlanok társadalomelméletétől. Az a módszertani imperativus, hogy a szociológia – saját önálló tárgyterület híján – a társadalmi formákra irányítsa figyelmét (Felkai, 2007: 19.), csakis a formák mibenlétére vonatkozó gondolatok figyelembevételével érthető meg. A társadalmi formák a „társulások” során jönnek létre (a szót itt kimondottan tág értelemben kell venni, tehát már az együtt cselekvés is társulás, ugyanakkor egy társaság ala-

¹⁰ Ugyanakkor tudjuk, hogy halála után ezek az elvek – részben a politikai helyzet alakulása okán – egyre kevésbé találtak követőre. Kifejező a Némedi által idézett kortárs jellemzése: „a ma legismertebb szociológiai művek kutatási szándékai [...] olyan irányba mennek, amelyekről Max Weber megmutatta, hogy nem felelnek meg a társadalomtudományi megismerés tulajdonképpeni értelmének” (Némedi, 2005: 277.).

¹¹ Felkai megemlíti, hogy a heves vitában Alfred Weber, miután „marxizmussal vádolta” tanítványát, az ajtót maga mögött becsapva távozott (Felkai, 2006: 89.).

¹² Itt kell megemlíteni Von Wiese nevét is, aki azonban jelentőségét tekintve elmarad Simmel mögött (Felkai, 2007: 110–111.).

pítása is az). Társas szituációkban ugyanis „nem viselkedhetnek az egyének túlságosan egyéni módon”, viselkedésük nem személyiségükhöz igazodik, hanem „valami máshoz”.¹³ A formák éppen ezeket az igazodásokat ragadják meg: az egymással viszonyba kerülő egyének viselkedési mintázatait (Felkai, 2006: 68.).¹⁴ A modernizáció kibontakozásával Simmel szerint az individuumnak egyre többféle szemponthoz kell igazodnia, ugyanakkor az egyes igazodások egyre kisebb mértékű elköteleződést igényelnek. Ez a tendencia – az igazodási formák számbeli növekedése – teszi láthatóvá a társadalmi formák problémáját, és avatja azt Simmel szemében a szociológia *par excellence* témájává, a formális elemzést pedig módszerévé.

A modernitás és a kapitalizmus jelenségeinek magyarázata és a módszertani-tematikus önreflexió mellett központi jelentőségű volt a parlamentarizmus, demokrácia és nyilvánosság vizsgálata is.¹⁵ A NSZT 1926-os gyűlésének egy mind liberális, mind baloldali, mind jobboldali felszólalásokat magába foglaló vitáját rekonstruálja Felkai. A rekonstrukcióból kiderül, hogy a vitában az antidemokratikus álláspont képviselői voltak többségben (Felkai, 2006: 122–135.). A Tönnies által képviselt mérsékelt szociáldemokrata álláspont – melyben a jövedelmi különbségek csökkentését és a felelős állampolgárok nevelését hangsúlyozza – szinte minden elemét kérdésessé teszi mind bal-, mind jobboldalról, mondván: nem elég (illetve nem lehetséges) a jövedelmi egyenlőtlenségek csökkentése, vagy nem elég (illetve nem lehetséges) az állampolgárok közakaratán alapuló jogalkotás. Ez utóbbi kérdéshez

kapcsolódik a közvélemény, a nyilvánosság kapcsolatán kialakult vita, minthogy a jól működő nyilvánosság hiányában a demokrácia is súlyos deficitet szenved. Carl Schmitt előadásában a nyilvánosság propagandává, tömegszuggeráló terepévé válásának tendenciáját azonosítja. Azonban – a kor ideológiák által eltorzított társadalomtudományos gondolkodásának tragikus példájaként – nagyon tanulságos, hogy mire következtetett ebből a megfigyelésből: nem a folyamatok megfordításának, hanem a nyilvánosság feletti uralom megszerzésének fontosságát hangsúlyozza (Felkai, 2006: 141.).

Utolsó tematikus pontként Felkai Gábor megvizsgálja a NSZT ülésein a szociobiológiai, fajelméleti vitákat is. Mind az 1910-es, mind az 1912-es konferencián napirenden a téma, ami Felkai szerint részben Max Weber és főként – a Weberrel szemben fajelméleti kérdésben elkötelezett – Sombart közbenjárásának volt köszönhető (Felkai, 2006: 155.). Alfred Ploetz orvos-biológus előadása mind problémafelvetését (a „fajhigiénia” kutatási programja), mind megoldási javaslatát illetően (a gyengék, káros egyedek szaporodásának tiltása) megelőlegezte a náci ideológia egyes elemeit. Az előadást követő vitában Weber első sorban szakmai érvekkel támadja a koncepciót. A kor társadalmi állapota és „fajhigiéniai” állapota közti összefüggésre, valamint a szociálpolitika „fajhigiéniát rontó” szerepére vonatkozó téziseket tökéletesen megalapozatlannak tartja, abból következően, hogy a „fajról” való tudás a korabeli viszonyok között messze nem éri el azt a szintet, hogy ilyen jellegű magyarázatra teremtsen lehetőséget (Felkai, 2006: 159., 165.).¹⁶ Tönnies Webernél radikálisabban érvel, amikor a fajelmélet teljes irracionalitására mutat rá, jelezve, hogy társadalmi szelekció és biológiai szelekció semmilyen értelemben nem hozható fedésbe (Felkai, 2006: 159.).

Szociológia és demokrácia

A könyv összegző fejezetében, a kor szociológiájának áttekintése után Felkai – a pusztá elmelettörténeti kutatási eredményeken túlmu-

¹³ Érdekes különbség, hogy míg Durkheimnél a valaki máshoz való igazodás hiánya (a társadalmi integráció alacsony hatásfoka, vagyis az „*anómia*”), addig Simmelnél maga az igazodás ténye volt a magyarázandó probléma (és ezzel nem volt egyedül a korabeli német gondolkodók között, gondoljunk a heideggeri „*das Man*”-ra).

¹⁴ Ebben az értelemben tekinthető a goffmani társas viszonyok pragmatikáját megelőlegezőnek a simmeli szemléletmód (Felkai, 2006: 67.).

¹⁵ A NSZT-vita mellett demokráciaelméleti szempontból fontos szakaszként kiemelném Tönnies nyilvánosságra vonatkozó gondolatainak ismertetését (Felkai, 2006: 191–213.), Weber demokráciafelfogásának alapos elemzését (Felkai, 2006: 376–405.) és Mannheim londoni emigrációban született gondolatainak tárgyalását (Felkai, 2007: 219–249.).

¹⁶ Felkai ebben a vitában Weber tudósi nagyságának bizonyítékát látja megnyilatkozni: Weber valószínűsíthetően meglévő előítéleteit ugyanis – Sombarttal szemben – meghaladta racionális úton (Felkai, 2006: 166.).

tató – demokrácielméleti tanulság levonására tesz kísérletet. A jobb- és baloldali ideológiák szociológiába való beszívargásának egyik fontos okaként a korszak mandarin-szociológusai közt nagyjából¹⁷ konszenzuális kapitalizmus- és civilizációellenességet emeli ki (Felkai, 2007: 560.). Mindez kihatott a demokráciával kapcsolatos álláspontjukra is, mely leginkább a gyanakvás formáját öltötte. E két hatás együttesen teremtette meg az antidemokratikus, antimodernista eszmék szociológiába való beáramlásának lehetőségét. Lehet-e az ily módon egyszer már „*bűnbe esett*” szociológia „*a szabadság és emberi méltóság védőbástyája*”? – teszi fel az utolsó oldalakon a kérdést Felkai. Válasza Arendt és Habermas politikai filozófiájának tanulságait tükrözi. A szerző óva int attól, hogy a szabadság és emberi méltóság védelmét egyetlen – nem az állampolgárok tényleges participációján alapuló – intézményre alapozzuk (mint amilyen a szociológia is), hisz ez potenciálisan korrumpálódik (mint láttuk a kor egyes szociológusainak példáján). Ehelyett a klasszikus szociológia történetéből levonható általános demokrácielméleti tanulságként így fogalmaz: „*Alapvető értékeink és érdekeink védelmét a törvényektől, a demokrácia intézményeitől, kulturálisan és politikailag aktív embertársainktól – és nem utolsósorban – önmagunktól várjuk inkább.*” (Felkai, 2007: 585.)

Záró megjegyzések

Bevezetésében Felkai Gábor elsődleges törekvéseként a szoros szövegrekonstrukción alapuló értelmezést, másodlagos célként pedig a szövegrekonstrukción túlmenő implicit ember- és társadalomkép felszínre hozását, valamint a szövegek mélyén esetlegesen megbúvó ideológiai tartalmak kimutatását határozta meg. Az elsődleges célkitűzést kétségtelenül sikeresen teljesítette a szerző: a legfontosabb műveket – és nem egy kevésbé ismert alkotást is – elismerésre méltó részletességgel rekonstruál. A második cél szintén érdekes szempontokkal gazdagítja az elemzést. Ugyanakkor ennek kapcsán megfogalmazható egy apró fenn tartás. Míg az első törekvés kimondottan hermeneutikai jellegű, addig a második emanci-

patórikus-tudásszociológiai (Felkai, a „*műtfeldolgozásához*” való hozzájárulásként utal munkája utóbbi aspektusára – Felkai, 2007: 561–562.). A két célkitűzés két különböző kutatói beállítódást igényel (habermasi kifejezéssel élve, különböző a „*megismerésérdekük*”). A könyv bizonyos pontjain a szerzőben is érezhetően viaskodik ez a két különböző beállítódás (megismerésérdek), és ez olykor túlterheli a szöveget.¹⁸

A szerző nem titkolt szándéka volt a tudományos törekvések mellett egy jól használható kézikönyv, egyetemi tankönyv megírása. Belátható, hogy Felkai munkáját számos tulajdonsága alkalmassá teszi ez utóbbi szerep betöltésére. Az első áttekintő fejezetek érzékletesen vázolják fel a kor és a kor szociológiai diskurzusainak sajátosságait, így szemlélve meg az egyes (élet)művek befogadásának horizontját. Az egyes életművek pedig alapos és részletes elemzés keretében kerülnek bemutatásra. Említést kell végül tenni az ízléses – szimbolikus jelentéstartalmat is közvetítő – borítókról is, melyek a kor egészen másfajta feldolgozási kísérleteire irányítják az olvasó figyelmét. A fentiek alapján ajánlom a könyvet a korszak szociológiájával ismerkedőknek és „haladóknak” egyaránt, minthogy nem csupán kitűnő bevezetés, hanem új – olykor vitára inspiráló – belátásokban gazdag elemzés is egyben.

Sik Domonkos

¹⁷ A kivételek: Alfred és Max Weber, Mannheim, Elias.

¹⁸ Két vonatkozó példát idéznék. Az első a Marcuse-életrajzba kitekintésként beszúrt, Heidegger nemzetiszocialista kötődéséről kifejtett gondolatmenet (Felkai, 2007: 324–328.). A második a Mannheim-fejezetbe – szintén kitekintés formájában – beágyazott Lukács morális önigazolását tárgyaló elemzés (Felkai, 2007: 141–146.). A filozófus Lukács és Heidegger munkásságának – szociológiatörténeti műről lévén szó – Felkai érthető módon nem szentel külön fejezetet. Ugyanakkor velük szemben is érvényesíti a kritikai átvilágítás szempontját. Abban az értelemben tekintem ezeket a szövegrészeket a kritikai megismerésérdek „túlkapasainak”, hogy nem előzi meg a kritikai átvilágítást a teljes életmű „szövegcentrikus rekonstrukciója”. Így a kritikák kissé a levegőben lógnak: nem kapcsolódnak szervesen egy hermeneutikai elemzéshez (ahogy azt Felkai saját intenciói is előírják), és ennyiben túlterhelik a szöveget.